

Bu sayımız, 15 Temmuz Şehitlerine ithaf edilmiştir...

muhafazakârdüşünce

15 temmuz'un ışığında Türkiye

kadim

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE/THE JOURNAL OF CONSERVATIVE THOUGHT

4 aylık yerel süreli düşünce dergisi

Yıl Year: 13 • Sayı Issue: 49 • Eylül september - aralık december 2016

ISSN 1304-8864

Kadim Yayınları Adına Sahibi/Owner: Serhat Buhari Baytekin
Genel Yayın Yönetmeni/General Director: Selman Salim Kesgin

Genel Koordinatör/Administrative Coordinator: Üzeyir Tekin
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: S. Buhari Baytekin
Yurtdışı İlişkiler Koordinatörü/International Affairs Coordinator: Okan Arslan
Reklam ve Halkla İlişkiler/Marketing and Public Relations: Ayşegül Öz
Görsel Yönetmen/Creative Director: Ezgi Zorlu
Tasarım/Design: Yeter Baysal
Web Yönetimi/Webmaster: Harun Kaban

49. Sayı Editörleri/Editors of 49th Issue: Doç. Dr. Bengül Güngörmez - Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bedri Gencer, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek İstanbul Medipol Ü.
Prof. Dr. Bülent Arı, İstanbul Sabahattin Zaim Ü.
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Ü.
Doç. Dr. Kudret Bülbül, YTB Başkanı
Doç. Dr. Hamit Ersoy, RTÜK
Doç. Dr. Ahmet Yıldız, TBMM
Doç. Dr. Fatih Duman, Hitit Ü.
Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Necmettin Erbakan Ü.
Doç. Dr. Şaban Kardeş, TOBB Ü.
Doç. Dr. Ahmet Özcan, Karatekin Ü.
Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş, Gazi Ü.
Doç. Dr. Bengül Güngörmez, Uludağ Ü.
Dr. Necdet Subaşı, Başbakanlık
Dr. Ahmet Helvacı, İçişleri Bakanlığı
Mustafa Armağan, Araştırmacı, Yazar
Dr. Zeyneb Çağlayan İçener
Dr. Şenay Eray, Afyon Kocatepe Ü.
Hamdi Turşucu, Kültür Bakanlığı

Danışma ve Hakem Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Birol Akgün, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Kenan Gürsoy, İstanbul Aydın Ü.
Beşir Ayvazoğlu
Prof. Dr. Naci Bostancı, TBMM
Prof. Dr. Ömer Çaha, Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Hüsamettin Arslan, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, Başbakanlık
Prof. Dr. Davut Dursun, Sakarya Ü.
Prof. Dr. M. Şükrü Hanioglu, Princeton Ü.
Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün, Maltepe Ü.
Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Ü.
Prof. Dr. İhsan Sezal, TOBB Ü.
Prof. Dr. Şaban H. Çalış, Selçuk Ü.
Prof. Dr. Richard Gamble, Hillsdale College
Annette Y. Kirk, The Russell Kirk Center
Prof. Dr. Suna Başak, Gazi Ü.
Prof. Dr. Nazım İrem, İstanbul Aydın Ü.
Prof. Dr. Halis Çetin, Cumhuriyet Ü.

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Rabat Sok. No: 27/2 Gaziosmanpaşa, Çankaya/ANKARA

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

E-posta/E-mail: dergi@muhafazakar.com - muhafazakardd@gmail.com

Genel ağı/Web: www.muhafazakar.com

ABONELİK/SUBSCRIPTION

Telefon/Phone: 0-312 431 21 55

HAZIRLIK/PREPARATION

Uluslararası Piri Reis kültür Ajansı www.pirireisajans.com - info@pirireisajans.com

Telefon/Phone: 0-312 446 21 56

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Aralık 2016

Baskı Yeri/Print Address: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri

Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Kadim Yayınları tarafından yayımlanmaktadır. Muhafazakâr Düşünce ulusal hakemli bir dergidir. Yılda 3 sayı yayımlanır ve Türkçe ve İngilizce makalelere, çevirilere, analizlere ve kitap tanıtımlarına yer vermektedir. Dergide yayınlanan makalelerden yazarları sorumludur. Yayımlanan makaleler EBSCOhost tarafından taranmakta ve makalelerin İngilizce özetleri indeks servisinde yer almaktadır.

bu sayıda

muhafazakâr düşünce'den
preface

15 temmuz'un ışığında
Türkiye
Turkey in the light
of july 15th

Muhafazakâr Düşünce'den / 9

Takdim / 15

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlığın Türkiye Bağlamı
-Türkiye'de Muhafazakârlığı Yeniden Düşünmek-
July 15th Coup Attempt and the Turkey Context of Conservatism
-Rethinking Conservatism in Turkey -
FARUK KARAARSLAN / 21

Türkiye Siyasi Kültüründe Laiklik Meselesi ve 15 Temmuz Sonrası
Laiklik Tartışmaları ve FETÖ
The Issue of Secularism in Turkish Political Culture and Secularism
Debates after July 15th and FETO
MAHMUT HAKKI AKIN / 37

15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak
Civil Resistance To July 15th: Reestablishing Democracy
ALİM YILMAZ / 57

Batı'nın Demokrasi Paradoksu, 'Demokratik Darbe'
Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması
Paradox of Democracy in the Western World, Conceptualisation of
'Democratic Coup', and Coup Attempt of July 15th
GÖKHAN BOZBAŞ / 73

"Sessiz Yiğit"ların Sosyal Teoride Ele Gel(e)meyişi: 15 Temmuz Örneği
The Inability of Addressing the "Silent Masses" In Social Theory: The
Example of July 15th
İBRAHİM NACAK / 91

15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması
Sociological Aspects of the Military Coup Attempt of July 15th
M. ZEKİ DUMAN / 103

Gnostik Düşünce Kurumsal Yapılara Karşı: Yeni Kolonyalizmin Sofistik
Silahı
Gnostic Ideas Against Institutional Structures: The Sophisticated
Weapons of the New Colonialism
MUSTAFA SAİD KURŞUNOĞLU / 119

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Gerilen Türkiye-Almanya
İlişkilerinde Göçmen Meselesi
The Problem of Immigrants in Turkey-Germany Relations which were
Strained after the July 15 Coup Attempt
METİN AKSOY / 145

McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ
FETO: From Mc Community and the New Religious Movement (NRM)
to Terror Organization
MEVLÛT ÖZBEN / 167

27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne
Etkileri
The Effects of May 27 and September 12 Military Coups on Turkish
Film Sector
YALÇIN LÜLECI / 183

mülakat
interview

Hüsamettin Arslan ile Darbe ve Devlet
BENGÛL GÜNGÖRMEZ / 211

değerlendirme analyses

Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi
Premature Birth/Germ Death: Anatomy of the Coup Attempt of July 15th
MURAT ÇEMREK / 221

Darbenin Sağı Solu Olmaz
Right or Left-Wing, a Coup is After all a Coup
BESİM F. DELLALOĞLU / 227

Türkiye-Batı İlişkilerinin Ontolojik Derinliği
Ontological Depth of Turkey-West Relations
TAHSİN GÖRGÜN / 235

Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi
The Coup Attempt of July 15th in Social Perception
İPEK COŞKUN • HAZAL DURAN / 257

derkenar postscripts

Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sinde Arnold J. Toynbee ve İslâmcılık
Sezai Karakoç'un Yazılarında Medeniyetçilik
Arnold J. Toynbee and Islamism in Cold War Era Turkey
Civilizationism in the Writings of Sezai Karakoç
CEMİL AYDIN • BURHANETTİN DURAN / 271

Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları
The Voice of Muslim Women: Female Writers and Narrators of Islamist
Novels
NESRİN AYDIN SATAR / 295

Mevlana Düşüncesinde Hikmet
The Concept of Wisdom in Thinking World of Rumi
GÜLŞEN YAYLI / 315

kitap tahlili book analyses

Gizliliğin ve Gizli Topluların Sosyolojisi
RUHİ CAN ALKIN / 327

Kesin İnançlılar
MUSTAFA ALİ MİNARLI / 333

Kötülüğün Sıradanlığı (Adolf Eichmann Kudüs'te)
NİLÜFER ÖZTÜRK AYKAÇ / 341

Kötülüğün Sıradanlığı (Adolf Eichmann Kudüs'te)
AKİF KEMAL KOÇ / 347

- 1. Muhafazakâr Düşünce** ulusal hakemli bir bilimsel dergidir. Her sayıda farklı dosya konuları işlenir; bunun yanı sıra dosya dışı önemli çalışmalara da yer verilir.
- Gönderilecek çalışmalarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilmiş kaynak gösterme yöntemlerinden (APA) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak koşuluyla kullanılabilir. Çalışmaların mutlaka kaynakçası yapılmalıdır.
- Çalışmalarla birlikte, 250 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özet, 10 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler iletilmelidir. Ayrıca yazarla irtibat için gerekli iletişim bilgileri de gönderilmelidir.
- Muhafazakâr Düşünce**'ye gönderilen çalışmalar, Times New Roman tipinde, bir buçuk aralıklı olarak A4 boyutunda 22 sayfayı (En az 3.500 en fazla 6.500 kelime) geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir; ancak sehven yapıldığı varsayılan hatalar düzeltilir.
- Gönderilen çalışmaların yanıtlama süresi 60 gündür. Bu süre içerisinde yanıtlanmayan çalışmalar ulaşmamış demektir. Çalışmalarla ilgili, hakemlerden edinilen olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın için kabul edilen çalışmaların yayın hakkı **Muhafazakâr Düşünce**'ye aittir.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan polemik konusu olan çalışmalarda yazarlara en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- Muhafazakâr Düşünce**'de yayınlanan çalışmaların yazarlarına yazıların bulunduğu sayıdan iki adet; yayın ve danışma kuruluna ise her sayıdan birer adet gönderilecektir.
- Muhafazakâr Düşünce**'ye yazı göndermek için şu adresler kullanılacaktır: slmnesgin@gmail.com - muhafazakardd@gmail.com
- Gelecek sayının dosya konusu Web sitesinde yayınlanacaktır.

Meş'um darbe girişiminin ardından istikbaline ve istiklaline sahip çıkanları Türk halkının duruşunu tarihe not düşmek, darbeye giden süreci sosyolojik olarak değerlendirmek ve 15 Temmuz'u kavramsallaştırmak amacıyla duyurduğumuz yazı çağrısına çok sayıda hocamız kıymetli çalışmalarıyla destek verdiler.

15 Temmuz şehitlerine ithaf ettiğimiz bu sayıda;

Faruk Karaarslan, "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlığın Türkiye Bağlamı -Türkiye'de Muhafazakârlığı Yeniden Düşünmek-" başlıklı makalesinde 15 Temmuz gecesi darbeye direnen kitle üzerinden Türk muhafazakârlığının yeni dönemini tartışıyor. Karaarslan çalışmasında muhafazakârlık kavramının kullanımına dair tartışmalardan hareketle Türkiye'de sosyal bilimlerin tekrar tartışılmasını gerektiğini iddia ediyor.

Mahmut Hakkı Akın, "Türkiye Siyasi Kültüründe Laiklik Meselesi ve 15 Temmuz Sonrası Laiklik Tartışmaları ve FETÖ" başlıklı makalesinde cumhuriyet tarihi boyunca devlet tarafından takip edilen laiklik anlayışının ve uygulamalarının Türkiye'de dini hayat üzerindeki etkileri ve FETÖ türü bir örgütlenmenin ortaya çıkışındaki rolünü tartışmaya açıyor. Akın'a göre katı laiklik politikaları, dini cemaatlerin ve grupların önemli bir dönüşüm yaşamasına sebep olmuştur. Çok partili hayata geçilmesi sonrasında dini cemaatlerin önemli bir figür haline

gelmesi, siyasilere ile aralarında bir fayda ilişkisi kurulmasına zemin hazırladı.

“15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak” başlıklı makalesinde Alim Yılmaz demokratik yollarla iř başına gelen iktidarların demokrasi ve hukuku, ayrıcalıklı gruplar ve bu gruplarla kurulan işbirliğiyle değil, toplumdaki sağladığı destekle koruyabileceğinin görüldüğünü ifade etmektedir. Yılmaz’a göre devletin bütün kurumlarıyla yeniden kurulması, liyakat esasına göre istihdam siyaseti izlenmesi ve toplumsal çeşitliliğin devlet kadrolarına yansması, muhtemel darbe teşebbüslerini engelleyecektir.

“Sessiz Yiğin”ların Sosyal Teoride Ele Gel(e)meyişi:15 Temmuz Örneği“ başlıklı çalışmasında İbrahim Nacak, “sessiz yiğin” kavramından hareketle kitle, sosyal yiğin, kalabalık kavramları tartışıyor. Nacak makalesinde 15 Temmuz darbe girişiminin sessiz yiğin kavramsallaştırmasını nasıl dönüştürdüğünü de ele alıyor. Türkiye’de toplumu ya da halkı sessiz çoğunluk olarak görmeyi eleştiren Nacak’a 15 Temmuz ve sonrasında yaşananlar sadece “sessiz yiğin”ların kendisini sürü ya da koyun diye tanımlayanlara karşı bir cevap değil, aynı zamanda sessiz olmasından istifade edip, sessizliğini sürdürmesi için mücadele eden kesim(-ler)e karşı bir cevaptır.

Mehmet Zeki Duman “15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması” başlıklı makalesinde darbe girişimini, gerek nedenleri ve oluşumu gerekse sonuçları itibariyle önceki darbelerin tümünden farklılaşan yönlerini sosyolojik olarak değerlendiriyor. Duman’a göre 15 Temmuz darbe girişiminin en önemli iki önemli sonucu Türkiye’de bir gelenek haline almaya başlayan darbelerin artık kolay bir biçimde yapılamayacağının anlaşılması ve FETÖ’nun ülkede yıllardır adeta bir korku imparatorluğu gibi hareket etmesinin önüne geçilmesidir.

Mustafa Said Kurşunoğlu “Gnostik Düşünce Kurumsal Yapılara Karşı: Yeni Kolonyalizmin Sofistik Silahı” başlıklı makalesinde FETÖ’yü gnostik yapı kavramsallaştırması üzerinden analiz ediyor. Kurşunoğlu’na göre gnostik düşünceler ve bu düşüncelere dayalı teşkilatlanmalar öznel ve ezoterik yapıları ile toplumsal

sağduyuya ve açıklığa dayalı kurumsal rasyonalitenin karşısı bir konumda yer almaktadırlar

“Batı'nın Demokrasi Paradoksu, ‘Demokratik Darbe’ Kavramsallaştırması ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması” başlıklı makalesinde Gökhan Bozbaş demokrasinin bayraktarlığı iddiasında olan ülkelerin bazı darbelere verdiği desteği analiz ediyor. Bozbaş’a göre Batı ülkeleri reelpolitik gereği küresel ve ulusal medya üzerinden seçilmiş iktidarı diktatör ilan etme; mümkün mertebe halkı sokaklara dökme, iktidara istifa çağrısı yapma; çekilmezse askeri göreve çağırma ve bu yaşananları demokratik darbe olarak adlandırmakta ve bu durumu kendince meşrulaştırmaktadır.

“15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Gerilen Türkiye-Almanya İlişkilerinde Göçmen Meselesi” başlıklı makalesinde Metin Aksoy Türkiye-Almanya ilişkilerini darbe girişimi açısından değerlendiriyor. Aksoy’a göre halihazırda göçmen ve entegrasyon sorunları sebebiyle inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-Almanya ilişkileri Almanya’nın 15 Temmuz darbe girişimini Türkiye aleyhtarı ve tek taraflı olarak yorumlaması sonucu bir krizin eşindedir. Şüphesiz bu durumun Almanya’da yaşayan Türk göçmen nüfus üzerinde de etkileri olacaktır.

Mevlüt Özben tarafından kaleme alınan “McCemaat ve Yeni Dini Hareketten (YDH) Terör Örgütüne: FETÖ “ başlıklı makale bir dini cemaat olarak zamanın ve ülke koşullarının kendisine sağladığı kolaylıklarla büyüyen bir yapının, sonraları küresel dünyanın da bir realitesi olan Yeni Dini Hareketlere (YDH) özgü niteliklerle donanmasını ele alıyor.

“27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne Etkileri” başlıklı makalesinde Yalçın Lüleci 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbelerini Türk sinema sektörüne etkisi açısından tartışıyor. Lüleci’ye göre, 1980 ve 1960 darbeleri Türk Sinameası üzerinde farklı etkiler bırakmıştır.

Mülakat kısmında darbeyi ve darbenin sosyolojisini Uludağ Üniversitesi’nden Prof. Dr. Hüsamettin Arslan’la konuştuk. Hüsamettin Hoca kendine has üslubuyla darbe gecesi hissiyatını ve analizlerini bizlerle paylaştı.

Değerlendirme bölümünde Besim Dellaloğlu “Darbenin Sağı Solu Olmaz” başlıklı çalışmasında 15 Temmuz gecesini ve

direnişini sol siyaset açısından eleştirel yorumluyor. Türkiye'deki demokrasi kültürü ve birlikte yaşama düşüncesine dair tespitlerde bulunan Dellaloğlu'nun değerlendirmesi muhafazakâr camia için de eleştiriler ve cevaplanması gereken sorular barındırıyor.

Murat Çemrek "Prematüre Doğum/Ruşeym Ölüm: 15 Temmuz Darbe Teşebbüsünün Anatomisi" başlıklı değerlendirmesinde özgürlüklerin teminatı olan devlet yapısının bundan sonraki olası darbe teşebbüslerinin önüne geçebilecek yegâne güvence olduğunu belirtiyor. Çemrek çalışmasında 15 Temmuz askeri darbe teşebbüsünün 1960 sonrasındaki başarılı ve başarısız diğer öncülleriyle ilişkisini sosyo-ekonomik bir temel üzerinden devletin ontolojisi çerçevesinde değerlendirmekte.

"Türkiye - Batı İlişkilerinin Ontolojik Derinliği" başlıklı çalışmasında Tahsin Görgün Türkiye ile Avrupa'nın sağlıklı bir zeminde ilerlemesi için birbirlerini ihmal ve inkar etmeden, birbirlerini karşılıklı olarak tanımaları gerektiğini belirtiyor. Görgün'e göre hem Batılı devletler hem de diğerleri sömürgecilik döneminin bittiğinin bilincine varmalı ve buna göre politikalar geliştirmelidir. Türkiye de, teavün üzerinden itidali yaşayarak sömürge olmadığının farkında olarak kararlar almanın ve uygulamanın imkanını bütün dünyaya göstermekle mükelleftir.

İpek Coşkun ve Hazal Duran tarafından kaleme alınan "Toplumsal Algıda 15 Temmuz Darbe Girişimi" başlıklı çalışma, SETA tarafından gerçekleştirilen, demokrasi nöbetinde meydanların tutumunu inceleyen saha araştırmasının sonuçlarını analiz ediyor.

Bu sayıda FETÖ'nün sosyolojik dinamiklerini anlamak açısından çok önemli olan bazı kitaplara dair değerlendirmeler meraklısını bekliyor.

Georg Simmel'in "Gizliliğin ve Gizli Toplumların Sosyolojisi" adlı eseri Ruhi Can Alkın, Eric Hoffer'in "Kesin İnançlılar" isimli eseri Ali Minarlı, Hannah Arendt'in "Kötülüğün Sıradanlığı" adlı eseri Akif Kemal Koç ve Nilüfer Öztürk Aykaç tarafından değerlendirildi.

Derkenar kısmında üç çalışmayı sunuyoruz sizlere:

Cemil Aydın ve Burhanettin Duran tarafından İngilizce orjinali Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East dergisinde yayınlanan “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye’sinde Arnold J. Toynbee ve İslâmcılık Sezai Karakoç’un Yazılarında Medeniyetçilik” başlıklı çalışmayı sizlere sunuyoruz. Aydın ve Duran’a göre özcü söylemin, yani Avrupa sömürgeciliğinin dayandığı söylem düzeni ile ona karşı üretilen milli ve küresel söylemlerin artık yer değiştirdiği savı üzerine düşünmek ve geride bırakmak zamanı gelmiştir.

Nesrin Aydın Satar tarafından kaleme alınan “Müslüman Kadının Sesi:İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları” başlıklı makalesi 1970 ve 1980 yılları içerisinde kadın yazarlar tarafından kaleme alınan iki İslâmcı roman ve bu romanların kadın kahramanları üzerinden sosyo-politik ve sosyo-kültürel konjonktürü ele alıyor.

Gülşen Yaylı tarafından kaleme alınan “Mevlâna Düşüncesinde Hikmet” başlıklı çalışma Mevlânanın hayatı ve eserlerinde hikmet ve hikmet arayışının nasıl bir yeri olduğunu değerlendiriyor.

15 Temmuz Darbe Girişimini ele aldığımız bu sayıda konuya entelektüel bir katkı yaptığımızı düşünüyoruz.

kitap tahlili

KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLIĞI (ADOLF EICHMANN KUDÜS'TE)*

-Kitap Tahlili-

NİLÜFER ÖZTÜRK AYKAÇ**

Kötülük, suç, vahşet nedir ve nasıl ele alınmalıdır? Peki ya adalet, hak, hukuk? Kitabın konu aldığı “Yahudi sorunu”, Türkçe *nihai çözüm*, İngilizce *final solution* ve Almanca *endlosung* olarak zikredilen eylem dizisi neticesinde, dünyada örneği çok nadir görülecek bir felaketin adı olmuştur. Eser, kendisi de aslen bir Yahudi olan Hannah Arendt’in,¹ eski bir Nazi subayının İsrail’deki yargılanma sürecini inceleyerek kaleme aldığı yazı dizisinin genişletilmiş halidir. İlk olarak 1964 yılında yayımlanmıştır. Ancak elimizdeki çeviri, kitabın 1994 tarihli İngilizce basımından gerçekleştirilmiştir. Türkçeye çevirme işini Özge Çelik üstlenmiş; 15 ana bölümü takiben *sonsöz, ek, kaynakça* ve *dizin* kısımlarıyla eser sona ermiştir.

Arendt, meseleyi beklenen tutumların aksine mümkün olduğunca tarafsız bir gözle ele almış ve çarpıcı tespitlerde bulunmuştur. Eichmann nezdinde Nazi yönetiminin anti-semitist uygulamaları ve insanlığa karşı işlediği suçlar, hukuki bir davanın ilerleyişine yönelik eleştirilerle birlikte Arendt’in felsefi ve politik sorgulamalarıyla derin analizlere tabi tutulmuştur. Bu süreçte özellikle Yahudi gruplar, Eichmann’ın ne kadar gaddar, ne kadar vahşi ve nasıl bir azınlık Yahudi düşmanı olduğunu okumayı beklerken, Arendt’in meseleyi çok farklı biçimde ele alması onu bir anda hedef tahtasına oturtmuştur. Arendt’in, Nazi partisiyle güçlü bağları olan eski hocası felsefeci Heidegger ile olan fikrî ve kalbî bağı, bu yönde bir üslup belirlemesinin sebebi olarak gösterilebilir. Ancak Arendt’in felsefi ve politik birikimi ile

* Hannah Arendt (çev. Özge Çelik) İstanbul: Metis Yayınları, 2016

** Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

1 1906 Hannover doğumlu, felsefe eğitimi almış siyaset bilimci. Heidegger, Husserl ve Jaspers’ten eğitim aldıktan sonra ABD’deki üniversitelerde dersler yürütmüştür. *Totalitarizmin Kökenleri, İnsanlık Durumu, Şiddet Üzerine* gibi eserleriyle bilinmektedir. 4 Aralık 1975’te New York’ta vefat etmiştir.

birlikte Alman idealizminin Nazi rejimine etkileri göz önüne alındığında, Arendt'in baktığı pencerenin gerçekçiliği ortaya çıkmaktadır.

Eserin ilk bölümünde, “Adalet Evi” başlığı ile Eichmann’ın duruşmasının yapıldığı atmosfer ele alınır. Adolf Eichmann’ın İsrail gizli ajanları tarafından Arjantin’de yakalanıp yargılanması, Arendt’e göre İsrail devletinin kurulmasında hayati işler yapmış Başbakan Ben-Gurion’un eseridir ve onun için bir gövde gösterisi fırsatı olmuştur. Arendt’in durumu bu şekilde ele alışının ve bu iğneleyici tavrının özünde, adalet ve hakkaniyet için Eichmann’ın İsrail’de değil Almanya’da yargılanması gerektiğini düşünmesi, Nazi döneminde İsrail liderlerinin Yahudileri zorda bırakacak tavırlar içine girdiklerine inanması gibi noktalar yer almaktadır. Bu meselelere kitabın ilerleyen kısımlarında yeniden dönen Arendt, bu bölümde dikkati adalet kavramının liderlik vasıflarıyla ve politik güdülerle nasıl bertaraf edildiğine çekmektedir. Azılı bir anti-semitist olmakla suçlanan ve Yahudi devletinde yargılanan Eichmann için savcının ve iddia makamının, “onu sadece Yahudilere karşı işlediği suçlarla değil, insanlığa karşı işlediği suçlarla da yargılayabilecekleri, çünkü İsrail’in *etnik ayrımcılık yapmadığı*” iddiası son derece ironiktir. Çünkü onlara göre Almanya’daki Nürnberg duruşmalarında savaş suçlarının tüm uluslara etkileri ele alınırken Yahudilerinki yeterince dikkate alınmamıştır ve bunun hakkıyla dile getirilebileceği tek yer İsrail olup, bu suçları ilişkilendirebilecekleri isim ulaştırma sorumlusu Eichmann’dır. Oysa Arendt’in deyişiyle, “*Adalet böyle şeylere müsaade etmez; mahremiyet gerektirir, öfkeden ziyade kedere müsamaha gösterir ve spotları kendi üstüne çekmenin bütün o güzel hazlarından büyük bir özenle kaçınmayı emreder*” (s. 16).

“Sanık” başlığını taşıyan ikinci kısımda, doğrudan Adolf Eichmann’a odaklanılıyor. Eichmann’ın kısmi bir biyografisinin de yer aldığı bu kısım, onun kişilik özellikleri ve göreceli bir psikolojik tahlilini yapma olanağı da sunmaktadır. Suçlandığı ve ölüm cezasını gerektiren iddianameye karşı kendisini suçlu hissetmeyen Eichmann, Alman avukatına göre sorumluluğunu hukuka değil, yalnızca Tanrı’ya karşı hissetmektedir. Bölümün temel vurgusu, felsefe ve teoloji için önemli bir araştırma sahası olan “Teodise”, yani kötülük problemini işaret etmektedir. Buna göre, dünyadaki mevcut kötülüklerden Tanrı mükelleftir. Tanrı’nın yaratışı adildir; kötülükleri yaratmasının da mutlak bir doğruluğu ve geçerliliği vardır (Cevizci, 2003: 387; Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2003: 1414). Ancak bu bakış, Eichmann’ın durumunda olduğu gibi kötülüğü yapanları bu gerekçenin ardında saklanmaya iter. Eichmann’ın meseleyi Nazi işleyişi içindeki hiyerarşik bir düzen kapsamında

görmesi ve kendisinin emir-komuta zinciri dışına çıkmadığını iddia etmesi, rasyonel bir insanın edimlerinde iyi ve kötüyü seçebileceği gerçeğini çarpıtmaktadır. Ancak onun bu duruşu, Arendt'in kitaptaki temel tezi olan "kötülüğün sıradanlığı"nı ortaya atışının yolunu çizmektedir. Eichmann, kendi deyişiyle büyük bir çarkın dişlisidir. Arendt'e göre de, mahkemede portresi çizilen kişi "şeytan" değildir; vicdanını ve akli melekelerini bürokrasinin demir kafesinde kaybetmiş bir görev adamıdır ve sebep olduğu dehşetin vicdani sorumluluğuna haiz değildir. Tanrı'nın kötülüğü yarattığını ve bu dünyanın adaletinin meşruiyetini savunmak gibi, Eichmann da fiillerinin meşruiyetinin dönemi için ve o örgüt içinde meşru ve haklı olduğu iddiasındadır.

Üçüncü bölüm olan "Yahudi Meselesi Uzmanı" bölümünde Eichmann'ın kariyerinin Almanya'daki Yahudi politikalarıyla olan bağı irdelenir ve portresi çizilmeye devam edilir. Bu bölümü takip eden diğer üç bölümde sırasıyla "sürmek, toplamak ve nihai çözüm: öldürmek" başlıklarıyla Yahudi meselesinin genel parti ve ülke politikası olarak Nazi Almanya'sı tarafından ele alınmış süreci incelenmektedir. Eichmann'ın bu süreçteki payı, Nazi ordusu içinde bir dönem hızlı bir terfi alması ve bu motivasyonla Yahudi meselesi ile ilgili karar mekanizmasının içinde bulunmasıdır. Kitapta ortaya konulduğu biçimiyle, hem Eichmann'ın kişisel özellikleri açısından bariz olan hem de hayat hikâyesi açısından gözlenebilir olan, kendisinin çok parlak, çok başarılı olmadığı ve kendi kararının sorumluluğunu almaktan ve liderlik vasıflarından yoksun olduğu yönündedir. Yine de bu, bağımsız, hatta bazı kaynaklara göre emre aykırı kararlar almadığı anlamına gelmez. Arendt'in Eichmann'ı anlatırken onun bir şeytan yahut azılı bir psikopat katil olmasından ziyade hayli normal ve sistematik bir düzen dâhilinde kötülük yapmış bir insan olarak tasvir edişinde bu yönünün de etkisi vardır. Eichmann'ı, onun rütbeli komutanı Himmler'i ve onlar gibi katilleri güdüleyen sebep, akıllarındaki ya da bedenlerindeki patolojiler değildir. Onlara göre yaptıkları, Führer tarafından ancak 'iki bin yılda bir verilen ulvi bir görev'e itaat bilinciyle attıkları imzalardan ibarettir. Kötülüğün sıradanlığı budur işte. Bu kimseler yaptıkları karşısında "*İnsanlara ne korkunç şeyler yaptım!*" demek yerine "*Görevlerimi yerine getirirken ne korkunç şeyler görmek zorunda kaldım; bu görevin omuzlarıma yüklediği yük nasıl da ağır!*" (s. 114) demeyi tercih etmektedirler.

Meseleyi bunlarla sınırlı tutmayan Arendt'in Yahudi liderlere yönelik eleştirisi, "Wansee Toplantısı veya Pontius Pilatus" adını taşıyan bir sonraki bölümde filizlenir. Burada, Yahudileri ölüm kamplarında çalıştırıp öldürmeye varan nihai kararın ardından, Nazi Almanya'sı ile zaman zaman işbirliği

yapıp Yahudi halkını felakete iten Avrupa'daki Yahudi liderlerin bahsi açılır. Arendt'in Yahudi dostlarıyla arasının açılmasına ve adeta onlar tarafından afroz edilmesine sebep olan iddiaların çoğu bu bölümde zikredilir. Arendt kötülüğü ve çirkinliği Eichmann'ın şahsı üzerinde resmetmemiş, kötülükte onunla birlikte fail olan hatta bizzat kendisi Yahudi olan diğer aktörlere de ayna tutmuştur. Herhangi bir meseleye dair 'içeriden', öznel bakışa sahip olup da bu kadar nesnel değerlendirmeler sunabilmek gerçekten önemlidir ve Arendt'e bu konuda hakkını teslim etmek gerekir.

"Yasalara Bağlı Bir Vatandaşın Görevi" adlı bölüm, Eichmann'ın kendini değerlendirişine odaklanır. Eichmann'ın kendisini büyük Alman filozofu Immanuel Kant'ın ünlü "Ödev Ahlakı" öğretilerinden hareketle savunmaya çalışması özenle ele alınır. Kant'ın öğretilerinde insanın akli, eylemlerinin ve hukukun anahtarıdır. Kişi girdiği yolun doğruluğundan kendi pratik aklını kullanarak emin olur, ediminin ahlaka uygunluğu ödev sorgusuz itaatıyla değil, bizzat edimin de ödevin de akla ve ahlaka uygun olduğunun bilinmesiyle mümkün olur. Oysa Eichmann, zaten akıl ve vicdandan yoksun olarak hazırlanıp uygulanmış Nazi rejimini bir de kendi akıl süzgecinden geçirmeden uygulamış, üstüne üstlük bunu bir de Kant'ın adını kullanarak meşrulaştırmaya çalışarak "özü kabahatinden büyük" deyimini haklı çıkaracak şekilde davranmıştır. Arendt bu çarpık kullanımı, Almanlara özgü bir yasaya uyma anlayışı ile açıklar. Buna göre "*Yasalara bağlı olmak insanın salt yasalara uyması anlamına değil, uyduğu yasaları kendisi koymuş gibi hareket etmesi anlamına da gelir. Ancak görev duygusunun ötesine geçince başarılı olunacağı inancının kaynağı budur.*" (s. 144). Birkaç küçük vicdani krizine rağmen mutlak bir Alman bürokrati vasfına sahip oluşuyla Eichmann bu anlayışın somut bir temsilcisidir. Onun temsil ettiği bu durum, birçok benzer örgütsel yapı ve cemaatler için de geçerlidir. Özellikle söz konusu yasaların ve kuralların hak, adalet, doğruluk gibi nosyonlardan bağımsız ve keyfi hazırlandığı örgütsel yapılarda bu durumun sağlamlığı, sebep olunacak vahşetin büyüklüğüyle doğru orantılıdır.

Dokuz ile on üçüncü bölümler arasında, savaş sırasında Avrupa'daki bölgelere odaklanılır. Sırasıyla "Reich- Almanya, Avusturya ve Protektora; Balkanlar- Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya; Orta Avrupa- Macaristan ve Slovakya; Doğu'daki Katliam Merkezleri" isimli bölümlerde ulaşım ve sevkiyat sorumlusu olarak Eichmann'ın bölgeler arası koordinasyon sağlama görevi anlatılmakta ve mevcut durumun portresi çizilmektedir. Bu bölümlerde bizim açımızdan dikkat çeken kısım, Osmanlı'dan kopan Balkanlar ve bizim Yunanistan-Bulgaristan sınırlarımızın ötesindeki ulus devletler

ve etnik azınlıklar vurgusudur. Bu bölgedeki çoğu yeni devlet, Avrupa ulus devletleri model alarak kurulmuştur. Ancak Eski Avrupa milletlerinin etnik homojenliğinden çok farklı bir millet yapısına, eski imparatorlukların mirası olan farklı etnik azınlıklara sahip olduklarından buna bağlı sorunları ciddi ölçüde siyasi istikrarsızlığa ve çeşitli problemlere yol açmaktaydı; Türkiye'nin de dâhil olduğu çoğu ülkeyi düşündüğümüzde halen de açmaktadır.

On dördüncü bölüm olan “Kanıtlar ve Tanıklar”, davanın seyrinde canlı kalan tanıkların ifadelerinin kısaca değerlendirildiği bölümdür. Bu kısımda Arendt, hakikatin aslıyla ortaya çıkması ve mutlak adaletin sağlanması için tanık ifadelerinin dahi “*saf bir ruh, katıksız bir akıl ve yürek masumiyeti*” (s. 236) gerektiren bir erdemlilik içinde kalması gereğinin altını çizer. Sözü edilen duruşmada bunu başarabilen yalnızca bir kişi olduğunu da belirterek, onun az ve öz ifadesinin böyle büyük bir trajedideki gerçekliği yalın biçimiyle anlamayı sağlamadaki önemine mim koyar.

“Hüküm, Temyiz ve İnfaz” adlı 15. bölüm ile “Sonsöz” isimli kısımda, hukuki açıdan dava süreci tüm detaylarıyla ele alınmaktadır. Bu bölümde, davanın işleyişi ve Eichmann’ın yargılanmasına yönelik çeşitli eleştirilere de yer verilmiştir. Bu eleştirilere, Eichmann’ın yakalanması ve davanın yeri tartışmaları da dâhildir. Arendt bu kısımda hemen hemen hiçbir eleştiriye dışarıda bırakmamış, hepsini olabildiğince nesnel biçimde gündeme getirmiştir.

Eserin son kısmı olan “Ek” isimli bölümde Arendt, raporunun yayımlanmasının ardından kopan fırtınalara değinir ve ne demek isteyip ne demek istemediğine de açıklık getirir. Kötülüğe ilişkin genel geçer bir tez ortaya atmadığını, bu çalışmayla yalnızca Eichmann’ın duruşmadaki haline ve iddia-savunma tutanaklarına odaklanarak bu görüşünü ortaya koyduğunu belirtir. Onun asıl derdi, adalet mekanizmasının doğru işleyişidir. Arendt’in bu çalışmadan yaklaşık 10 yıl önce kaleme aldığı *İnsanlık Durumu* (2011) adlı eserindeki modern dünyaya bakışı da dikkate alındığında, ne demek istediği daha iyi idrak edilebilir. İnsanların, özellikle de bilim, askeriye, bürokrasi gibi insan toplulukları üzerinde hükmetme gücü olan kuruluşlarda bulunan insanların eylemlerinin sonuçları bazen hiç beklenmeyen, çok olumsuz, çok trajik, çok sorunlu yerlere gidebilir. Ancak insan, kendi insani varoluşuyla bu düğümü de çözebilir. Bunun için öncelikle düşünmesi ve eylem ile düşünce arasındaki bağı yeniden kurması gerekir. Eichmann’ın durumunda da hem Eichmann hem de mahkeme açısından yer yer eksik kalan, aslında böyle bir şeydir.

Kitabın geneline yayılan Yahudi sorunundan ve Eichmann davasından bağımsız olarak ele alınan örnekler ve sorgulamalar, esasen her ülkedeki adalet işleyişini bağlar. Öyle ki, yazılmasının üzerinden 50 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen güncelliğini halen korumaktadır. Örneğin 2010 yılında Judith Butler, Arendt'i ve eserini ele alan bir yazı kaleme almıştır.² Yahudi meselesi ve ona özgü bir davayı ele alıyor görünmesine karşın içindeki birikim bu özel meselenin çok üzerindedir ve oldukça derindir. Eichmann gibi örnekler geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen yaşamaktadır. Onun içinde bulunduğu örgütsel yapıyı ve bu yapının işleyişini anlamak sanıldığından daha fazla önem taşımaktadır. Bu pencere, benzer suçları kapsayan ve duygusallıktan sıyrılıp hakkaniyetle ele alınmayı gerektiren durumlarda çizilecek yolu da göstermektedir. Ayrıca öfkeye, acıya, intikama mağlup olup hakikati görememe ihtimalini bertaraf etmektedir.

Kaynakça

ARENDR, Hannah (2011). *İnsanlık Durumu*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

CEVİZCİ, Ahmet (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

GÜÇLÜ Abdülbaki, UZUN Erkan, UZUN Serkan ve YOLSAL Ü. Hüsrev (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

2 https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/aug/29/hannah-arendt-adolf-eichmann-banality-of-evil?CMP=share_btn_link